

TIEDOTUSTUTKIMUKSEN SUUNTAUKSIA NEUVOSTOLIITOSSA

Maria Wiman*

---

1. Tiedotustutkimuksen synty

Tiedotustutkimus alkoi Neuvostoliitossa jo 1920-luvulla lehdistö- ja radio-tutkimuksena. Moskovan journalistiikan instituutin opetusohjelmassa oli sen ensimmäisenä toimintavuonna 1921 luentoja lukijapsykologiasta sekä lukijoiden ja lehden välisestä yhteydestä.¹ Lukijatutkimuksia tehtiin 1920-luvun puolivälissä paljon, ja niistä saatuja tuloksia käytettiin hyväksi lehdistön toiminnan rationalisoinnissa.

1920-luvun lopulla alettiin kiinnittää huomiota myös teoreettisiin kysymyksiin.² Päädyttiin siihen, että tieteellinen lukijatutkimus voi muodostua yhdeksi perustaksi kehitettäessä uusia journalistisen teorian suuntauksia, joita olivat lehdistön sosiologia ja psykologia. Teoreettisiin kysymyksiin liittyi myös informaation käsite, jota alettiin 1920-luvun puolivälissä tutkia sosiaalipsykologian piirissä. Ensimmäiset tutkimukset julkaistiin vuosina 1925—1930.³ Useissa tuon ajan informaatiotutkimuksissa oli puhtaasti käytännöllisiin tavoitteisiin pyrkivän aineiston rinnalla yritystä sosiaalisen informaation teoreettiseen analyysiin, ja niissä on johdettu käsitteitä, jotka ovat 1970-luvun informaatiotutkimuksen ajatusten edeltäjiä.

1920—1930-lukujen teoreettisessa tiedotustutkimuksessa tarkasteltiin lehdistön tiedonlähteitä ja niiden luokittelua, informaation käyttäjien ja informaation välistä suhdetta, informaation vastaanottamisen ehtoja sekä sosiaalisen informaation ominaisuuksia.⁴ Tämän ohella alettiin ymmärtää, että on välttämätöntä tutkia ei vain informaation sisällöllistä, vaan myös formaalista puolta.⁵

Tiedotustutkimuksen piirissä jatkettiin sosiaalisen informaation tutkimusta. Kehiteltiin informaation ajatusta, joka sittemmin vaikutti joukkotiedotusteorian lisäksi informaatioteoreettiseen ajatteluun mm. kybernetiikan piirissä. *Ursulin*³ mukaan syynä siihen, että tiedotustutkimuksen alalla alettiin suhteellisen varhain kiinnostua informaation käsitteestä, oli joukkotiedotusvälineiden voimakas kehitys vuosisadan alussa, mikä liittyi yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen ja vaikutti journalistien ajattelutapaan.

---

* VTK, Suomen Akatemian suunnittelija, os. Suomen Akademia, Ratamestarinkatu 12, 00520 Hki 52 puh. 141611.

1920-luvulla tehtiin tutkimusta myös ymmärtämisestä, sanoman perillemenosta. Vuosikymmenen alussa syntyi mm. *bibliopsykologiana* tunnettu suuntaus, joka asetti tehtäväkseen niiden psyykkisten ehtojen tutkimisen, jotka määräävät sen, miten tehokasta puhutun ja kirjoitetun kielen vaikutus on vastaanottajiin. Bibliopsykologia ei tutkimussuuntauksena kehittynyt kovinkaan pitkälle, mutta kuitenkin suhteellisen lyhyenä olemassaolonsa aikana se osoitautui myöhemmän tutkimuksen kannalta hyödylliseksi: bibliopsykologia muotoili ensimmäisenä niiden prosessien tieteellisen tutkimisen tehtävät, joita tapahtuu informaation vaikuttaessa ihmiseen, sekä kehitti omaperäisiä, vieläkin käyttökelpoisia tutkimusmenetelmiä.⁶ 1920-luvun psykologinen tiedotustutkimus pyrki suurelta osin palvelemaan pedagogisia päämääriä. *J. Šafir* ja *V. Kuzmicev*⁷ tekivät yrityksiä sen analysoimiseksi, mitä tapahtuu »sanomalehden tällä puolen» ja mitä merkitsee »lukea ja ymmärtää». 1930-luvulla tämän alan tutkimus oli lähes olematonta, kunnes se taas 1940-luvun lopulla alkoi elpyä.

1930-luvulla alkoi radio-ohjelmien ja niiden yleisön tutkiminen Neuvostoliitossa. Televisiotutkimus alkoi 1950-luvulla. Kuitenkin vasta kymmenen viimeksi kuluneen vuoden aikana näiden alojen tutkimus on laajentunut merkittäväksi, ja tällä hetkellä ne ovat eräitä Neuvostoliiton tiedotustutkimuksen keskeisiä suuntauksia.⁸

Sodan jälkeen tiedotustutkimus alkoi kehittyä eri tieteenaloilla. Lehdistön historian tutkimus alkoi varsinaisesti 1950-luvulla, jolloin yliopistoihin ja puoluekorkeakouluihin perustettiin journalistisia tiedekuntia. Myös tämän alan tutkimus on lisääntynyt viime vuosina.⁹

2. Tiedotustutkimus tänään

1960-luku nosti tiedotustutkimuksen tasoa ja määrää Neuvostoliitossa. Valtakunnallisen radio- ja televisiotutkimuksen keskuksiksi tuli vuonna 1962 radio- ja televisiokomitean tieteellis-metodinen osasto. Moskovan lisäksi tutkimusta on tehty paikallisosastoissa, joista huomattavin on Leningradin televisiostudion ja valtionyliopiston sosiologian laitoksen muodostama yhteistoimintakeskus. Muita keskeisiä tutkimusyksiköitä ovat yliopistot ja niiden laitokset sekä tiedeakatemian laitokset. 1960-luvun puolivälissä alkoi muodostua sosiologisen tiedotustutkimuksen keskuksia Tarton yliopistoon, Sverdlovskiin, Novosibirskiin, Tallinnaan ja Voronežiin.¹⁰

Tiedotustutkimuksen taso Neuvostoliitossa on korkea ja tutkimusta tehdään eri lohkoilla hyvin paljon. *Afanasyev*¹¹ selittää tämän johtuvan toisaalta tiedotusvälineiden merkityksen lisääntymisestä yhteiskunnassa, toisaalta tiedotustyöntekijöiden pyrkimyksestä kohottaa työnsä tasoa sekä säilyttää vastaanottajakuntansa ja laajentaa sitä.

Tämän hetken neuvostoliittolaiselle tiedotustutkimukselle ovat ominaisia leningradilaisen tutkijan *Firsovin* mukaan seuraavat pääsuuntauksset: sosiaali-
nen strategia (perustutkimus ja tajunnantutkimus), sosiaalinen taktiikka (vaiku-
tustutkimukset) ja päivittäinen käytäntö (mielipide- ja asennetutkimukset).
1960-luvun puolivälissä aloitettiin laajamittainen tiedotusvälineiden ja kult-
tuurin välisten yhteyksien tutkimus.¹ Näiden pääsuuntausten sisältä löytyy
selviä tutkimuksen erityislohkouksia.

Joukkotiedotusteoriaa on Neuvostoliitossa kehitelty *Marxin*, *Engelsin* ja
Leninin kirjoitusten pohjalta.¹² Erityisesti Leninin kirjoituksia koskevaa tie-
dotusteoreettista tutkimusta on tehty 1960-luvun lopulta lähtien huomattavan
paljon.¹³ Eri suuntausten välillä on kuitenkin ollut polemiikka. Toinen suun-
taus näkee joukkotiedotusteorian ja sen kehittämisen porvarillisten sosiologien
asiana. Heidän näkemyksensä mukaan tällaiselle teorialle ei ole sijaa marxi-
laisessa yhteiskuntatieteessä. Tämän suuntauksen edustajat ovat mm. julkais-
seet porvarillisen joukkotiedotusteorian kritiikkiä.¹⁴ Toisen suuntauksen
teoreettista tutkimusta on tehnyt lähinnä kaksi nuorten sosiologien ryhmää:
toinen *Leningradissa V. A. Jadovin* johdolla ja toinen *Tartossa Ju. Vooglajdin*
johdolla. Näiden sosiologiryhmien käsityksenä on se, että olisi kehitettävä eri-
tyinen marxilainen joukkotiedotusteoria. Tällaista teoriaa ovat kehittäneet
tutkimuksissaan myös *minskiläiset G. P. Davidjuk ja V. S. Bobrovskij*.

Informaatiotutkimus alkoi tiedotustutkimuksen piirissä 1920-luvulla. Jouk-
kotiedotustoiminta ja -välineet kehittyivät: lehdistön rinnalle astuivat radio ja
televisio. Tekniset vaatimukset loivat sisällöllisen informaatiotutkimuksen
lisäksi yhteiskunnassa kiertävän informaation mittaamisen, määrällisen infor-
maatiotutkimuksen. Informaation looginen ja matemaattinen määrittely syn-
tyi 1940-luvun lopulla tiedotustutkimuksen ja kybernetiikan piirissä. Infor-
maatio alkoi nyt kiinnostaa tiedotustutkijoiden lisäksi mm. teknisten tieteiden
tutkijoita: tekniisiin tieteisiin ja matematiikkaan informaation käsite otettiin
yhteiskunta- ja humanistisista tieteistä.¹⁵ Sisällöllinen informaatiotutkimus
synnytti informaatioteorian.

1960-luvulla sosiaalisen informaation tutkijat *Ursul*, *Afanasyef*, *Žukov* ja
Dmitriev toivat informaatiotutkimuksen taas lähelle tiedotustutkimusta ja
antoivat sille virikkeitä.¹⁶ Ursulin¹⁵ mukaan ei voi olla mitään yhtä yleispäte-
vää informaation käsitettä, vaan erilaiset informaation tulkinnat todistavat siitä
myrskyisästä ja vastakohtia täynnä olevasta kehityksestä, jota informaation
käsitteelle on tieteessä tapahtunut.

Joukkotiedotuksen *vastaanottoa koskevia sosiologisia tutkimuksia* on Neu-
vostoliitossa tehty paljon.¹⁷ Aluksi tutkimus oli tietojen keräämistä vastaan-
ottajien sosio-demografisesta koostumuksesta: siitä, kuka, missä, milloin ja
missä määrin lukee sanomalehtiä. Tällaisia tutkimuksia tekivät sekä käytän-
nön journalistit, joita työnsä kannalta kiinnostivat sanoman vastaanottajat,

että alan tutkijat, jotka tutkimuksillaan vastasivat journalistisen käytännön tarpeisiin.¹⁸

Vastaanottajatutkimus kehittyi syvällisemmäksi ja koskemaan laajempia ongelmia. Kuvailevista tutkimuksista siirryttiin analyttisiin, ja asetettiin kysymyksiä informaatiokäyttämisen syistä.¹⁹ 1960-luvun lopulla syntyneissä tutkimuskeskuksissa alettiin tehdä laajoja vastaanottajatutkimuksia jo heti 1970-luvun alussa.²⁰ Firsovin tutkimukset Leningradin alueen televisionkatselijoista ja *Nesterovič*in tutkimus Valkovenäjän radiosta ja työläisten kommunistisesta kasvattamisesta vuosina 1945—1974 ovat erittäin merkittäviä tämän tutkimussuuntauksen edustajia.¹⁷

Neuvostoliiton tiedotusjärjestelmään kuuluvat olennaisesti *lukijakirjeet*: lukijat reagoivat oma-aloitteisesti tiedotusvälineiden sisältöön. Tähän liittyy läheisesti myös *vapaaehtoisten työläis- ja maaseutukirjeenvaihtajien* (»*rabselkor*») verkosto. Näiden tutkiminen alkoi pian vastaanottajatutkimusten jälkeen.¹⁸

Tämä tutkimussuuntaus liittyy osittain vastaanottajatutkimukseen, osittain journalistista toimintaa koskevaan tutkimukseen.²¹ Vastaanottajien osallistumista tiedotusvälineiden kehittämiseen pidetään Neuvostoliitossa tärkeänä, mistä johtuu myös sitä koskevan tutkimustoiminnan runsaus. Lukijapostitutkimus on näistä kahdesta levinnyt laajemmalle. Se alkoi tarttolaisen sanomalehden »*Elazin*» lukijakirjeistä.²² Vähitellen kehittyi myös tällä alalla syvällisempi analyysi ja jopa sosiaalipsykologinen lähestymistapa.²³ Kirjeenvaihtajatutkimuksessa on analysoitu mm. kirjeenvaihtajien ja toimituksen suhdetta, yhteistyön muotoja ja motiiveja jne.²⁴

Ajankohtaisena tutkimustehtävänä on nähty myös »*kustantajan*» eli niiden puoluekomiteoiden, neuvosto-, valtio-, ja yhteiskunnallisten elinten ja organisaatioiden tutkiminen, jotka harjoittavat julkaisu- ja tiedotustoimintaa. Tällä alalla on tehty tutkimusta lähinnä Sverdlovskin tutkimuskeskuksessa.²⁵

Sosiologiset *vaikutustutkimukset* on eräs kiinnostava tutkimussuuntaus. A. N. *Alekseev* on tehnyt tutkimuksen leningradilaisen sanomalehden tehokkuudesta.²⁶ Tällä tutkimuksella on ollut sekä käytännöllistä että teoreettista ja metodologista merkitystä. Tämän alan tutkimustoimintaa on ollut suhteellisen vähän johtuen käsitteiden määrittelyn vaikeudesta.²⁷

Psykologisella ja sosiaalipsykologisella *perillemenotutkimuksella* on Neuvostoliitossa pitkä historia: ensimmäiset alan tutkimukset tehtiin jo 1920-luvulla. Myös tämän alan tutkimus elpyi pian sodan jälkeen.²⁸ 1970-luvun huomattavia tutkijoita ovat *Šerkovin* ja *Mansurov*.²⁹

Sisällönerittely levisi 1960-luvulla myös Neuvostoliittoon. Ensimmäisiä tällä metodilla tehtyjä tutkimuksia oli A. V. *Baranovin* tekemä »*Izvestijan*» sisällön analysointi, jonka hän esitti sosiologikokouksessa Suhumissa vuonna 1967.³⁰ Sisällönerittelyä on kehitelty mm. Tarton yliopistossa sekä Tiedeakatemian sosiologian instituutissa.³¹ Neuvostoliitossa on hylätty positivistinen sisällön-

erittely, ja sen sijaan on pyritty analysoimaan tekstejä marxilaisen sosiologian näkökulmasta.

Tiedotusvälineiden historian tutkimus on edennyt huomattavasti Neuvostoliitossa viime vuosina. Keskeisinä tutkimuskohteina ovat olleet puolue- ja neuvostolehdistön perustaminen, eri tiedotusvälineiden toiminta ja keskinäinen vuorovaikutus. Eräänä tutkimusongelmana on ollut maan teollistamisen aika-kausi, joka oli tärkeää aikaa myös lehdistön muotoutumisen ja kehittymisen kannalta. »Iskra», »Pravda» sekä kansalaissodan aikainen ja sitä edeltänyt lehdistö ovat olleet useiden tutkimusten kohteina.³²

Sähköisten tiedotusvälineiden tutkimus laajeni merkittävästi 1960-luvulla sekä määrällisesti että myös laadullisesti. Tutkimusmenetelmät ovat kehittyneet, ja ongelmanvalintaan on kiinnitetty entistä enemmän huomiota.

Tutkimuksessa on alettu käyttää »kovia» menetelmiä. Alan tutkimus syntyi traditionaalisissa humanistisissa tieteissä: estetiikassa, historiassa, filosofiassa, osittain myös kirjallisuudentutkimuksessa. Kvantitatiivisin menetelmin tehtävä tutkimus alkoi saada yhä enemmän sijaa, kun tiedotustutkimukseen tuli mukaan sosiologeja, sosiaalipsykologeja ja taloustieteilijöitä. Aikaisemmin pääosin teoreettinen radio- ja televisiotutkimus muuttui 1970-luvun alkuun mennessä empiiriseksi tutkimukseksi, joka rakentuu mielipidetutkimukseen, sisälönanalyyysiin ja laboratoriokeksiin. Tutkimusta tehdään useiden tieteenalojen piirissä.³³

Sosialistisissa maissa eri *joukkotiedotusvälineiden* — lehdistön, radion, television ja elokuvan — *välinen yhteys ja vuorovaikutus* on erittäin olennaista. Tutkimukset ovat koskeneet mm. sitä, miten eri tiedotusvälineiden yhteistoiminta saa aikaan väestössä tiedon lisääntymistä tai asenteiden muuttumista.³⁴ Tutkimusten tuloksia on käytetty hyväksi tiedotustoiminnan kehittämiseksi.

Oman suuntauksensa Neuvostoliiton tiedotustutkimuksessa muodostaa *kapitalististen maiden joukkotiedotustoiminnan ja massakulttuurin tutkiminen*. Tutkimuskohteena ovat olleet toisaalta kapitalististen maiden, erityisesti Yhdysvaltojen ja Saksan liittotasavallan, kaupallisen tiedotustoiminnan ja massakulttuuriin liittyvien ilmiöiden analysointi,³⁵ toisaalta näiden maiden Neuvostoliittoon tuottaman ja välittämän propaganda-aineiston ja sen vaikutusten tutkiminen.³⁶ Tämän alan tutkimusta on tehty erityisesti 1970-luvun alussa.

Tieteellisen *tutkimuksen tuloksista ja saavutuksista tiedottaminen* on Neuvostoliitossa ollut keskeisellä sijalla jo 1920-luvulta lähtien. Tämän alan tiedottamisen tutkiminen on eräs tärkeä suuntaus. 1960-luvulla tutkimus oli paljolti filosofista, 1970-luvun alkupuolella, tieteellisen ja teknisen kehityksen nopeutuessa tieteestä tiedottaminen on alkanut kiinnostaa myös tiedotusteoreetikkoja, tieteentutkijoita, kirjallisuudentutkijoita psykologeja, sosiologeja ja kasvatustieteilijöitä.³⁷ On alettu kiinnittää huomiota myös tieteestä tiedottamisen tieteellisyyteen.³⁸

3. Yhteenvedo

Tiedonvälitys Neuvostoliitossa perustuu V. I. Leninin ajatuksille lehdistön tehtävästä olla kollektiivinen agitaattori, propagandisti ja organisoija.³⁹ Tiedotustutkimuksen ja tiedotuskäytännön välillä on selvä ja kiinteä yhteys. Käytännön tiedotustoiminta pohjautuu tieteelliselle tutkimukselle, ja tutkimusongelmat lähtevät usein käytännön tarpeista ja tilanteista.

Neuvostoliittolaisessa tiedotustutkimuksessa on selvästi havaittavissa se, että joukkotiedotus nähdään järjestelmänä, joka on osa muuta yhteiskunnallista toimintaa ja jolla on yhteyksiä muihin yhteiskunnan instituutioihin. Lisäksi joukkotiedotus on järjestelmä, joka koostuu eri tiedotusvälineistä, joilla on keskenään vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa. Kolmanneksi, joukkotiedotuksessa kaikilla tiedonvälitysketjun osasilla — lähettäjästä kanavan kautta vastaanottajiin — on tärkeä tehtävä ja merkitys.

Tämän vuosikymmenen neuvostoliittolainen tiedotustutkimus on merkittävää sekä määrällisesti että laadullisesti. Tiedotustutkimuksen kentälle on astunut uusia tieteenaloja, jotka omine lähtökohtineen ja menetelmineen tuovat tutkimukseen uusia näkökulmia ja uusia suuntauksia.

LÄHDEVIITTAUKSET

¹ Märkälä, Hannu: Johdanto Neuvostoliiton joukkotiedotukseen. Teoksessa Märkälä, Hannu & Taari, Juhani & Wiman, Maria (Toim.): *Tiedotustutkimus Neuvostoliitossa*. Helsinki 1976. s. 9—37.

² Prohorov, E. P.: *Sociologija žurnalistiki*. Vestnik MGU, žurnalistika 1975: 2, 49—56; Märkälä, Hannu emt.

³ Levidov, M.: *Informacija v sovetskom presse*. Moskva—Leningrad 1925; Gus, M.: *Informacija v gazete*. Moskva—Leningrad 1930; Kuzmičev V. A.: *Pečatnaja agitacija i propaganda*. Moskva—Leningrad 1930. Ks. myös Ursul, A. D.: *Problema informacii v sovremennom nauke*. Moskva 1975; s. 11—12 Afanasjev, V. G. & Ursul, A. D.: Sosiaalinen informaatio. Metodologisia aspekteja. Teoksessa Märkälä, Hannu & Taari, Juhani & Wiman, Maria: *Tiedotustutkimus Neuvostoliitossa*. Helsinki 1976. s. 66—68.

⁴ Afanasejv, V. G. & Ursul, A. D. emt., s. 67.

⁵ Ursul, A. D. emt., s. 12.; Gus, M. emt. s. 77.

⁶ Šerkovin, J. A.: Ymmärtämisen ongelma ja joukkotiedotus. Teoksessa Märkälä, Hannu & Taari, Juhani & Wiman, Maria: *Tiedotustutkimus Neuvostoliitossa*. Helsinki 1976 s. 102—118.

⁷ Šafir, J.: *Gazeta i derevnja*. Moskva—Leningrad 1924; *Očerki psihologii čitatelja*. Moskva—Leningrad 1927; Kuzmicev, V.: *Organizacija obščestvennogo mnenija*. Moskva—Leningrad 1927.

⁸ Bagirov, Ė. G.: *Osnovnye napravlenija issledovanij radioveščanija i televidenija*. Vestnik MGU, žurnalistika 1974: 6, 39—45.

⁹ Mišuris, A. L., *Novoe v razrapotke istorii lenińskoj pečati*. Vestnik MGU, žurnalistika 1974: 4, 43—52.

10 Ks. esim. Prohorov, E. P.; emt., Huomattavia alan tutkijoita ovat Ju. Voogljaj ja M. Lauristin (Tartto), V. I. Kuzin, B. M. Firsov, A. N. Alekseev, S. V. Smirnov (Leningrad), L. N. Kogan (Sverdlovsk), V. E. Šljapentoh (Novosibirsk) A. Tamre (Tallinna) sekä G. Strukov (Voronež).

11 Afanasyev, V. G.: *Social'naja informacija i upravlenie obščestvom*. Moskva 1975. s. 389.

12 Gurevič, S. M.: *K. Marx i F. Engel's — osnovopoložniki teorii kommunističeskoj žurnalistiki*. Moskva 1973.

13 Ks. Pel't, V. D.: *Razrabativaetsja teorija pečati, obobščetsja opyt praktiki*. Vestnik MGU, žurnalistika 1974: 6, 31—38.

14 Käydystä keskustelusta ks. Pel't, V. D. emt.; Davidjuk, G. P. & Bobrovskij, V. S.: *Problemy »massovoj kul'tury» i »massovyh kommunikacij»*. Minsk 1972.

15 Ursul, A. D. emt.

16 Afanasyev, V. G. emt.; Dmitriev, E. V.: *Dialektika soderžanija i formy v informacionnyh processah*. Minsk 1973; Ursul, A. D. emt.; *Informacija. Metodologičeskie aspekty*. Moskva 1971; *Informacija i myšlenie*. Moskva 1970; *Otraženie i informacija*. Moskva 1973; Žukov, N. I.: *Informacija. Filosofskij analiz central'nogo ponjatija kibernetiki*. Minsk 1971.

17 Tämän alan tutkimusta on tehty mm. Moskovassa, Sverdlovskissa, Novosibirskissa, Eestissä, Valkovenäjällä ja Leningradissa. Ks. esim. Firsov, V. M.: *Social'nye problemy televidenija*. Leningrad 1969; *Televidenie glazami sociologa*. Leningrad 1971; Nesterovič, V. P.: *Auditorija — vsja respublika*. Minsk 1975; Alibejli, Ė.: *Govorit Baku*. Baku 1968.

18 Ks. Prohorov, E. P. emt.

19 Ks. esim. Fomičeva, I. D.: *Čitatel', slušatel', zritel'*. Vestnik MGU, žurnalistika 1968: 4.

20 Ks. Firsov, V. M. 1971.

21 Tästä ks. enemmän Prohorov, E. P. emt.; Parfenov, G. S.: *Nekotorye rezul'taty issledovanija problem žurnalistikogo tvorčestva*. Vestnik MGU, žurnalistika 1969: 2; Romančuk, E. F.: *Redakcionnye kadry respublikanskih gazet*. Teoksessa *»Voprosy teorii i praktiki massovyh sredstv propagandy»* 3. Moskva 1970.

22 Rozenfel'd, M. G.: *Učet, analiz, vyvody*. Teoksessa *»Problemy naučnoj organizacii žurnalistikogo truda»*. Moskva 1974.

23 Verhovskaja, A. I. emt.

24 Ks. esim. Novožilov, A. G. & Ovčinnikov, V. A.: *Rabsel'kory o sebe*. Sverdlovsk 1969.

25 Dvorjanov, V. & Sjun'kov, G.: *Partijnij komitet i gazeta Verdlovsk* 1973; Dvorjanov, V.: *Podderžka učastien*. Žurnalist 1974: 8.

26 Alekseev, A. N.: *Dejstvennost' kritiki v periodičeskoj pečati*. Vestnik MGU žurnalistika 1968: 6.

27 Ks. esim. Kazakova, S. & Sopikov, A.: *Operativnoe izmerenie éffektivnosti raboty teletudii*. Sovetskoe radio i televidenie 1969: 10; Vasil'ev, V. P.: *Izučenie čitatel'skoj auditorii kak predposylka povyšeniya éffektivnosti pečatnoj propagandy*. Teoksessa *»Nekotorye voprosy teorii i praktiki partijnoj pečati»*. Moskva 1974.

28 Ks. esim. Artemov, V. A.: *Vosprijatie i ponimanie reči*. Teoksessa *»Doklady na soveščanii po voprosam psihologii»* 3—8. 6. 1953. Moskva 1953; Kaplan, L. I.: *Psihologičeskij analiz ponimaniya naučnogo teksta*. Moskva 1953.

29 Šerkovin, J. A. emt.; Mansurov, V.: *Sosiaalipsykologisten tekijöiden vaikutus sanoman vastaanottoon*. Teoksessa Märkälä, Hannu & Taari, Juhani & Wiman, Maria (toim.): *Tiedotustutkimus Neuvostoliitossa*. Helsinki 1976.

³⁰ Fedotova, L. N.: *Sociologi analizirujut pressu*. Vestnik MGU, žurnalistika 1976: 6, 82—85.

³¹ Ks. Lauristin, M.: Joukkotiedotuksen sisällön erittelyn metodologisia kysymyksiä. Teoksessa Märkälä, Hannu & Taari, Juhani & Wiman, Maria (toim.): *Tiedotustutkimus Neuvostoliitossa*. Helsinki 1976; Primenenie kontent-analiza dlja izučeniija napravlennosti soderžaniija gazety. Teoksessa »Trudy po sociologii» 11. Tartu 1972; Alekseev, A. N. & Dudčenko, V. S.: *O specifike kontent-analiza kak sociologičeskogo metoda*. S.l. & a.; Fedotova, L. N.: *Analiz soderžaniija — sociologičeskij sposob izučeniija pečati, radio, televideniija*. Vestnik MGU, žurnalistika 1969: 4.

³² Ks. Karavaškova, S. V.: *Partijno-sovetskaja žurnalistika kak orudie socialističeskogo stroitel'stva*. Vestnik MGU, žurnalistika 1977: 6, 88—89; Mišuris, A. L. emt.;

³³ Ks. esim. Bagirov, Ė. G.: *Osnovnie napravlenij issledovanij radioveščaniija i televideniija*. Vestnik MGU, žurnalistika 1974: 6.

³⁴ Ks. esim. Helemendik, V. S.: *Problemy vzaimodejstvija massovyh sredstv propagandy*. Teoksessa »Voprosy teorii i praktiki massovyh sredstv propagandy» 2. Moskva 1969; Davidjuk, G. P. & Bobrovskij, V. S. emt.

³⁵ Esim. Ašin, G. K.: *Doktrina »massovogo obščestva»*. Moskva 1971; Beglov, S.: *Monopolii slova*. Moskva 1972; Davidjuk, G. P. & Bobrovskij, V. S. emt.; Bobrovskij, V. S.: *Teoriija »massovogo obščestva» na službe amerikanskogo imperializma*. Minsk 1973.

³⁶ Esim. Artemov, V. L.: *Mnimaja deideologizacija sovremennoj imperialističeskoi antisovetskoj propagandy*. Teoksessa »Voprosy teorii i praktiki massovyh sredstv propagandy» 3. Moskva 1970.

³⁷ Lazarevič, E. A.: *Propaganda i popularizacija nauki i tehnik*. Vestnik MGU, žurnalistika 1974: 1.

³⁸ Vareckij, B. I.: *naučno-tehničeskaja revoljucija gazetnoj strokoj*. Moskva 1976.

³⁹ Hannu Märkälä on kirjoittanut erittäin hyvän yleiskatsauksen Neuvostoliiton joukkotiedotusjärjestelmästä, ks. Märkälä, Hannu emt.